

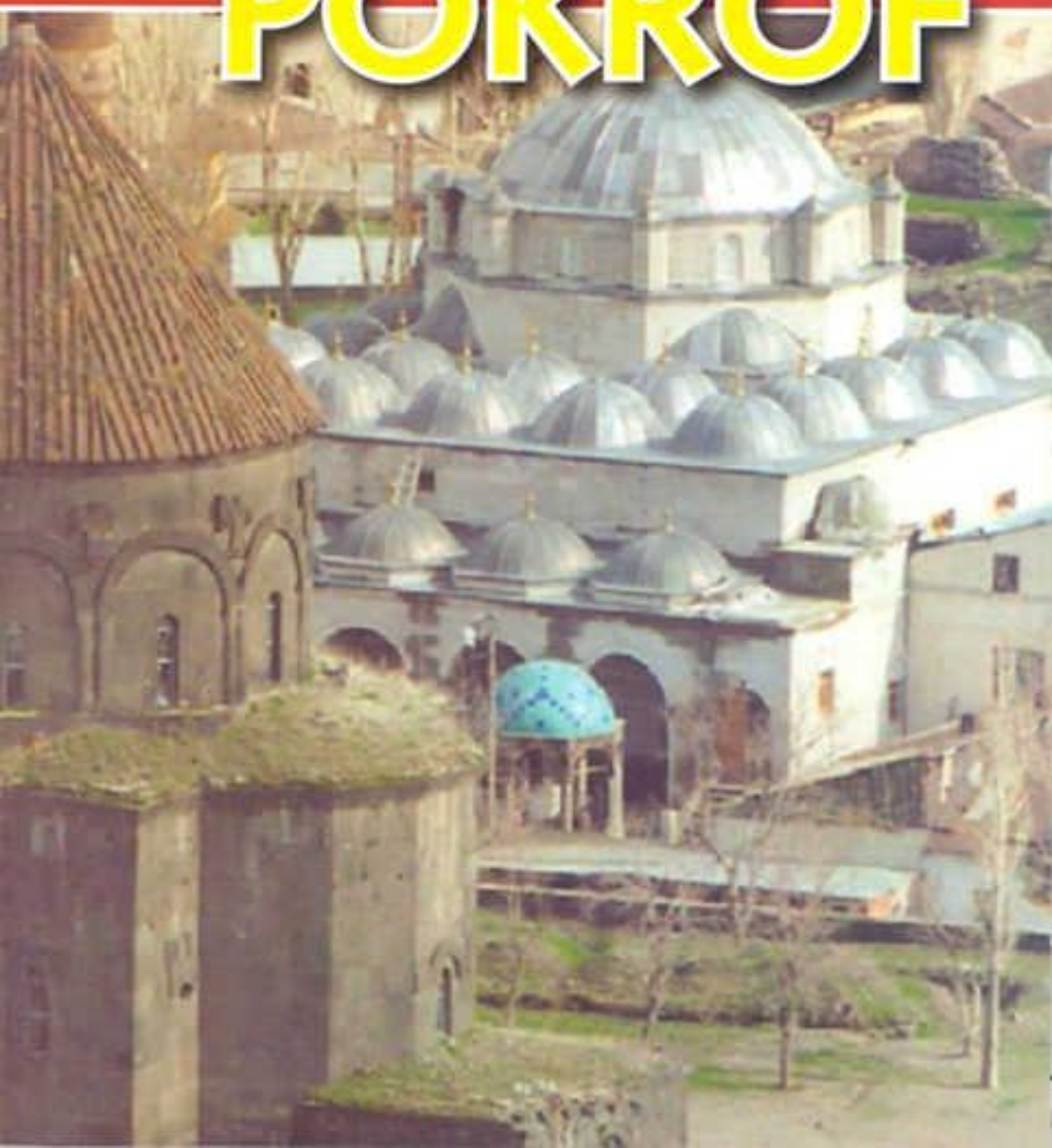
katholieke vereniging voor
oecumene
athanasius en willibrord

JAARGANG 49
NUMMER 5

NOVEMBER-DECEMBER 2002

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

POKROF

Laat neerdalen één van Uw genezingen

Onze Heer die in de hemel zijt.
Uw Naam worde geheiligd.
Uw Gebod is in de hemel en op aarde.
Uw Barmhartigheid kome op aarde,
zoals ze in de hemel is.
Vergeef ons onze schuld en onze zonden,
o Gij, Heer van alle goeds,
en laat één van uw barmhartigheden neerdalen,
één van uw genezingen,
op deze ziekte.
En deze zal genezen.

(uit: 'Hadith van het Genezende woord', overgeleverd door Sinan Aboe Dawoed, moslim auteur 9e eeuw n.C.)

Dit is een oude moslimversie van het gebed des Heren die teruggaat tot de eerste eeuw van de islam (eind 7e eeuw, begin 8e eeuw n.C.). In de vroege moslimrijken waren veel artsen christen. Bovenstaande parafrase van het Onze Vader werd door sommigen van hen wel gebruikt als gebed voor hun islamitische patiënten.

Dit gebed spreekt van 'genezingen' die komen van de Heer. Paus Johannes Paulus II, een warm pleitbezorger voor de dialoog met de islam, spreekt in zake de oecumene tussen christenen onderling, graag over 'genezing van de herinneringen'. Hij ontleent deze uitdrukking aan de spiritualiteit van zowel het westen (Johannes van het Kruis) als het oosten (Armeense mystiek). De trauma's uit de geschiedenis die in het collectief geheugen zijn opgeslagen kunnen worden genezen door met elkaar een andere weg in te slaan.

'Genezing van de herinneringen' is actueel voor de verhouding van christenen en moslims, gezien de nog vers in het geheugen liggende terroristische aanvallen van 11 september vorig jaar. Het verlangen naar de 'genezing van de herinneringen' is daarom ook van belang voor de verhouding van christenen en moslims.

Deze special van Pokrof belicht deze verhouding vanuit het perspectief van het oosters christendom. U treft hierin getuigenissen uit het Midden-Oosten, Oost-Europa en uit Nederland, waar zowel oosterse christenen als moslims burgers van de samenleving zijn. De Turkse imam uit Leeuwarden, hoca Mustafa Önlü, plaatst de verhouding tussen christenen en moslims in Nederland, maar ook in het Midden-Oosten, in een positief perspectief. In die positieve geest biedt Pokrof u ook deze special aan.

*De oorspronkelijk christelijke Aya Sofia
gezien door de toegangspoort van de
Blauwe Moskee in Istanbul.
Foto: L. van Leijsen.*

Achtergrond

Christenen uit het Midden-Oosten en de islam

Syrisch-orthodoxe Michaëlskerk in Mardin, Turkije. Vanaf het moslim kerkhof in de benedenstad heeft men een weids uitzicht over de Mesopotamische vlakte.
Foto: L. van Leijsen.

In het huidige aarzelende gesprek tussen christenen en moslims worden de christenen uit het Midden-Oosten vaak over het hoofd gezien. Alsof zo'n gesprek alleen een zaak is van de kerken uit Amerika of Europa. Nochtans ligt het voor de hand ook eens naar deze oosterse christenen te kijken.

Misschien kunnen we wat leren van hun ervaring van eeuwen. De geschiedenis van deze oosterse christenen heeft voor het grootste gedeelte plaatsgehad binnen het Huis van de Islam. Ze hebben daar periodes van bloei en neergang gekend, hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van een islamitische beschaving en daar op hun beurt zelf ook invloeden van ondergaan. Dikwijls is het een strijd geweest om te overleven.

Deze bijdrage gaat nader in op de wijze waarop deze christenen een antwoord hebben proberen te geven op de islam. Dat antwoord is natuurlijk niet eenduidig. De islam heeft vele gezichten, er zijn grote verschillen in tijd, en de christenen op hun beurt waren zelf enorm verdeeld

en behoorden tot verschillende confessionele en etnische gemeenschappen, die elkaar soms heftig bekampten, onder meer om de eigen gemeenschap als de beste te presenteren in de ogen van de moslims.

Polemiek en apologetiek

Ruwweg tot de 14e eeuw hebben heel wat christelijke theologen zich in hun geschriften bezig gehouden met de islam. De geschriften lopen uiteen van heftige polemiek, het bestrijden en weerleggen van de argumenten van de andere partij, via apologetiek, het uitleggen van de eigen geloofsovertuigingen in termen die de gesprekspartner kan verstaan, tot echte dialoog. De polemiek is onvruchtbaar geweest, ze leidde tot een al even heftige

contrapolemiek, en aan beide zijden hield men geen rekening met de diepste overtuigingen en religieuze intuïties van de andere partij. Tot de polemiek rekenen we bijvoorbeeld uitspraken als "Mohammed is een pseudo-profeet" (Johannes van Damascus), "de Koran is van de duivel" of "Mohammed is een zinnelijk persoon en een krijgsman belust op buit" (Abd al-Masih al-Kindi). Aan moslimse zijde deed men hier niet voor onder. Men verweet de christenen de opzettelijke vervalsing van de bijbel of interpreteerde de Triniteit als polytheïsme.

Apologetiek en dialoog boden meer perspectieven. In het begin van de 9e eeuw vond te Jeruzalem een geloofsgesprek plaats tussen een Palestijnse monnik Abraham en de Emir van Jeruzalem. Voor het gesprek begon, werden op een opmerkelijke manier de regels van de dialoog vastgesteld. De basisregel werd: "Laten we onze harten leegmaken", zoals de monnik het uitdrukte, dat wil zeggen: laten we ons gesprek beginnen zonder te spreken vanuit onze eigen vooringenomen standpunten, met de bereidheid ons open te stellen voor de ander, maar ook met de mogelijkheid onze eigen overtuiging in alle vrijheid naar voren te kunnen brengen. Wat dit betekende voor de houding ten aanzien van Mohammed moge blijken uit bijvoorbeeld het gesprek dat de nestoriaanse katholikos Timotheüs I in dezelfde tijd hield met een van de kaliefen zelf. Op de vraag: "Wat denk je van Mohammed? Is hij een profeet?" ging de katholikos uitgebreid in en legde hij uit waarom christenen Mohammed

onmogelijk als een profeet - in de traditionele oosterse zin - kunnen verstaan, aangezien een profeet een aankondiger is van het Christusmysterie en de rij van de profeten gesloten is bij Johannes de Doper. Maar dat was voor Timotheüs niet het laatste woord. Mohammed kan volgens hem toch wél als 'profetisch' worden beschouwd, hij was "als een profeet" of, zoals we zo mooi lezen in het gesprek, "hij wandelde op de weg van de profeten", want hij bracht aan het volk van Arabië de boodschap van de éne God en bevrijdde hen van de ideologie van het polytheïsme.

Waar het hier wezenlijk om gaat, is dat christenen in het oosten Mohammed niet alleen afschilderden - zoals in hun polemische geschriften - als een leugenaar of de antichrist, maar in hem iemand hebben kunnen zien die zo te zeggen aan Gods zijde stond, die - hoe onvolkomen ook in vergelijking met de definitieve openbaring in Christus - op een bepaalde wijze een plaats had in Gods plan met de mensen.

Verdere ontwikkelingen

Van de 9e tot de 11e eeuw zien we in de bloeiperiode van het Abbasidische kalifaat hoe christenen en moslims elkaar uitdagen om verantwoording af te leggen van hun eigen geloof in een voor de ander verstaanbare taal. Vaak werd dat de taal van de filosofie, van de filosofische analyse. Kenmerkend is dat beide partijen - na de periode van de eerste nieuwsgierigheid - zich goed verdiepten in de godsdienst van de ander. Christelijke geschriften - ook de polemische - geven soms blijk van een uitstekende

kennis van de Koran of de Hadith. En aan islamitische zijde vinden we zeer precieze beschrijvingen van de uiteenlopende christologische posities van de christenen, of van de wijze waarop zij het mysterie van de Drie-eenheid formuleerden.

Om een heel complex van redenen is aan deze periode van het spreken met elkaar over godsdienst vanaf de 13e-14e eeuw een eind gekomen. Christenen en moslims bleven echter samen leven en deelden dezelfde politieke en gedeeltelijk ook culturele horizon. Vaak was het niet veel meer dan een naast elkaar leven, zonder veel contact; soms ook in grote spanning, als een minderheid die onderdrukt werd.

Vanaf 1517 werd de Arabische wereld bestuurd vanuit Istanbul, het nieuwe centrum van de islamitische cultuur en godsdienst. Daar lag het zwaartepunt. De Arabische landen werden onderworpen aan zware belastingen en waren niet meer tot grote culturele verwezenlijkingen in staat. In deze context is het begrijpelijk dat de christenen zich als minderheid, toen de kansen zich aandienen, richtten op hun geloofsgenoten uit het westen. Er werden kerkelijke unies aangegaan met Rome en men plaatste zich maar al te graag onder de bescherming van vreemde mogendheden, of dat nu het katholieke Frankrijk was of het orthodoxe Rusland. Dit heeft zeker een vervreemding teweeggebracht tussen de moslims en de christenen, voor welke laatste Europa niet alleen de godsdienstige, maar ook de culturele horizon werd en mede hun identiteit bepaalde.

Een nieuwe periode

Toen in het begin van de 19e eeuw de Arabische wereld zich bewust begon te worden van de staat van verval waarin ze zich bevond, hebben christenen aanvoeld dat hen nieuwe kansen werden geboden. Ze participeerden volop in de beweging die wel is aangeduid als een herleving, een renaissance. Ze hielpen een nieuw Arabisch bewustzijn te vormen; hun contacten met Europa werden nu gebruikt om nieuwe ideeën naar het oosten te brengen, op het gebied van wetenschap, pers, filosofie en politiek. Toen het Osmaanse Rijk steeds meer verzwakte, waren de christenen medepartners in de beweging van het Arabische nationalisme. Uiteindelijk leidde dit, in de 20e eeuw, tot de stichting van een aantal Arabische staten, waarbij christenen hielpen bij het uitzetten van de eerste politieke lijnen. Als de basis voor samenleven de gehechtheid aan een nationale staat zou zijn in plaats van godsdienst - het cement van de vroegere Osmaanse samenleving -, zouden christenen en moslims eindelijk weer op voet van gelijkheid staan en zich gezamenlijk kunnen inzetten voor een gemeenschappelijk project. Het gevolg was dat in de 19e en 20e eeuw christenen een culturele en politieke invloed hadden die veel groter was dan men op grond van hun aantal zou mogen verwachten.

Betekenis voor nu

Sommige waarnemers menen dat er voor de christenen in het islamitische oosten geen plaats meer is en wijzen op de steeds toenemende migratie naar wes-

*Jonge Turkse moslima's verlaten Syrisch-orthodox Safraanklooster (Mardin) na bezichtiging.
Foto: L. van Leijzen.*

terse, 'christelijke' landen. Er zijn een aantal indicatoren - onder meer een toename van islamisme en fundamentalisme in bepaalde streken - die deze waarnemers gelijk geven.

Nochtans is dit niet de gehele werkelijkheid. De Jordaanse prins Hasan ibn Talal, de broer van de vroegere koning Hoessein en directeur van het prestigieuze Institute for Interfaith Studies te

Amman, heeft recentelijk een boek gepubliceerd over de Arabische christenen. Hierin roept hij deze op om de regio niet te verlaten, want, zo stelt hij, de moslims moeten erkennen dat de huidige werkelijkheid van het Midden-Oosten mede door de bijdrage van de christenen tot stand is kunnen komen. De christenen zijn een verrijking voor de moslimse cultuur gebleken. Christenen hebben op politiek vlak en op het gebied van cultuur deel aan de Arabische werkelijkheid, die aldus niet alleen maar een islamitische verworvenheid is.

Het is wenselijk dat deze erkenning van een partnerschap in politiek en cultuur, zoals gerealiseerd in de laatste tweehonderd jaar, een vervolg krijgt in een waardering van het partnerschap in godsdienstige dialoog, zoals deze bestond in de bloeitijd van de Abbassidische beschaving. In onze huidige tijd is de zo vaak geroemde 'convivialité', het op positieve wijze samenleven maar

zonder de ander aan te spreken op de eigen godsdienstige overtuiging, niet meer genoeg. De godsdienstige dialoog komt echter slechts zeer aarzelend op gang. Behalve de positieve signalen die uitgaan van het genoemde Institute of Interfaith Studies, is het vooral nog een zaak van kleine en kleinschalige initiatieven, die meestal, zo lijkt het, aan christelijke zijde genomen worden: studiebijeenkomsten over de spirituele tradities van beide partijen, interreligieuze bijeenkomsten en zomerkampen van jongeren, enkele publicaties... We mogen hopen dat aan moslimse zijde dergelijke initiatieven beantwoord worden, bijvoorbeeld met dezelfde stap als gezet door prins Hasan: het geven van een correcte voorstelling van waar het christendom voor staat.

Herman Teule

Herman Teule is buitengewoon hoogleraar in het christendom van het Midden-Oosten aan de Katholieke Universiteit Nijmegen en directeur van het Instituut voor Oosters Christendom.

N E D E R L A N D

Syrisch-orthodoxen: tussen hamer en aambeeld

Hedendaagse ontwikkelingen kunnen oude tegenstellingen tussen moslims en christenen, die van generatie op generatie in spanning met elkaar hebben geleefd, nieuw leven inblazen. De gebeurtenissen van 11 september hebben Syrisch-orthodoxen in Nederland, immigranten uit gebieden in Turkije, teruggeworpen op hun eigen gemeenschap. Ze voelen zich christen én Nederlander, terwijl autochtone Nederlanders vaak denken dat ze moslim zijn en Turken hen dikwijls als landverraders zien.

In het voorjaar van 2000 sloegen hongerstakers uit kringen van Suryoye* hun tenten op voor het hoofdbureau van de politie in Enschede. Ze herdachten daarmee de genocide die in 1915, in de nadagen van het Osmaanse Rijk, op Syrisch-orthodoxe en andere christelijke minderheden plaatsvond. Toen de Turkse voetbalclub Galatasaray de UEFAcup-finale won in de periode rond het westerse Pasen, vierden Enschedese Turken de overwinning met een vlaggenparade door de straten. Bij de 'tentchristenen' kwam het

tot schermutselingen. Er klonk Turkse nationalistische muziek, het 'Grijze Wolventeken' werd gemaakt en de Mobiele Eenheid greep in om escalatie te voorkomen.

In 2001 ontstonden er schermutselingen rondom een aangekondigd asielzoekerscentrum in Hengelo, in de omgeving van een Syrisch-orthodoxe kerk. Gebruikers van deze kerk verzetten zich heftig tegen de plannen van het gemeentebestuur, want in hun ogen waren veel vluchtelingen moslims en juist van moslims, zowel Koerden als Turken, hadden Syrisch-orthodoxen in het Midden-Oosten veel last gehad; als christenen voelden zij zich eind jaren zeventig gedwongen Turkije te ontvluchten.

Tegenstellingen

Na 11 september 2001 ontstond een nieuwe ontwikkeling. Lokaal reageerden mensen allergisch op vreemdelingen. Enkele Syrisch-orthodoxe kerken in Twente werden besmeurd met anti-islamitische leuzen en individuele Suryoye voelden de afstand tot Nederlanders toenemen. Suryoye rekenen zichzelf niet tot de groepering van allochtonen. Zij zijn immers christenen en horen daarmee tot de meerderheid van de Nederlandse bevolking. Ze waren vluchtelingen die zich in Nederland vestigden en de banden met hun herkomstgebied verbraken, en ze kwamen niet als arbeidsmigranten. Suryoye hebben vrijwel allemaal een Nederlands paspoort.

Suryoye in Nederland leven vaak in een vacuüm: Nederlanders zien hen als Turken, als buitenlanders die grote 'moskeeën' bou-

wen. Turken, met name de groeiende groep nationalisten onder hen, zien hen als Turkse landverraders of aanstellers. Begin jaren tachtig werden diverse overvallen gepleegd door Turken op koffiehuizen van Suryoye. Koerden en Suryoye in Nederland, hoewel beiden gevlucht uit Turkije, moesten niets van elkaar hebben. Suryoye vormen een betwijfelde categorie in de arena van de Nederlandse verzorgingsstaat: geen Turken, geen moslims, geen Nederlanders, geen allochtonen. Vreemdelingen tussen hamer en

Zuiverheid

Door hun lotsgeschiedenis zijn Suryoye altijd op hun hoede. In Turkije leefden ze generaties lang in afhankelijkheid van Turken en Koerden, die in maatschappelijk opzicht machtiger waren. Toen rond 1985 de burgeroorlog tussen Turken en Koerden escaleerde, werden Suryoye door beide groepen combattanten beschouwd als een vijfde colonne. Ze vormden een kwetsbare minderheid, die dankzij haar relatieve welvaart, ondernemingszin en cohesie kon overleven.

aambeeld. Mede door 11 september zijn ze teruggeworpen op hun eigen gemeenschap. Hun etnische identiteit kreeg een impuls die hen dwong zich assertiever op te stellen, zodat het onderscheid tussen Suryoye en allochtonen duidelijker werd. Suryoye willen gezien worden als Nederlanders, maar wel als Nederlanders met de oudste christelijke wortels in het Midden-Oosten, en niet als Hollandse 'salon-christenen'. Tegelijkertijd zijn ze buitenstaanders, die zagen hoe de poorten door de gevestigden een stukje verder dicht werden gedaan.

De zuiverheid van de gemeenschap was een voorwaarde om te kunnen voortbestaan. Minderheden in weinig vreedzame samenlevingen moeten zich altijd sterken en alert blijven, omdat ze permanent worden bedreigd. Het kan hen dwingen coalities aan te gaan. Hierdoor raken ze aangewezen op onderhandelingsvaardigheden; een instinct om te overleven. Suryoye hebben een grote smetvrees ontwikkeld: ze hebben de neiging om onzuiverheden in hun gemeenschap toe te schrijven aan de invloed van Koerden en Turken. De grootste zonde die

een Suryoyo-jongere kan begaan is trouwen met een moslim. In de loop der eeuwen zijn er stereotype beelden ontstaan over buitenstaanders, meestal moslims: zij zijn onbetrouwbaar en staan voor alles wat slecht is in het leven. De kerk vervulde vele functies op het gebied van oriëntatie, rechtspraak, sociale zekerheid, bestuur en veiligheid. Deze bovenregionale religieuze organisatie van hun gemeenschap vergrootte hun weerbaarheid.

Achterdocht en angst vormen een reflex op bedreigende omstandigheden. De verhalen van vervolging en bedreiging zijn door de oudere op de jongere generaties overgedragen. Deze verhalen geven boodschappen door die een grote sociale overlevingswaarde hebben: wees een nuttig lid van de samenleving, wees loyaal aan je familie en hou de kerk in ere. De verhalen zijn opgeslagen in de cultuur en veel jongeren kennen de vervolgingsgeschiedenis van hun familie en mededorpelingen. Oude tegenstellingen kunnen door spanningen in het heden weer nieuw leven ingeblazen worden. Inwoners van Nederland kunnen dan een identiteitsverandering ondergaan, 'vervreemden' en zich weer meer op een etnische of religieuze noemer terugtrekken.

Jan Schukkink

Jan Schukkink is cultureel antropoloog en doet in het kader van een promotie onderzoek naar de Suryoye-gemeenschap in Enschede.

*Ik gebruik de aanduiding Suryoye voor de Syrisch-orthodoxe bevolking in Nederland. Hieronder vallen zowel de meer religieus-orthodoxe (Aramees) als de meer seculiere stromingen (Assyrisch) binnen de gemeenschap. Ik wil hier-mee de politieke discussie omtrent de historische achtergrond en precieze benaming van de gemeenschap omzeilen.

E G Y P T E

Gemeenschappelijk vaderland maar wederzijdse stereotypes

Christenen en moslims in Egypte deelden sommige gevoelens na de aanslagen van 11 september. Maar achter de gemeenschappelijke weerstand tegen Amerika en het door Amerika 'gesteunde' Israëliische geweld tegen het Palestijnse volk, gaan wederzijds weerstanden en stereotyperingen van oosterse christenen en moslims schuil. Maar generalisering en leiden niet tot het oplossen van de problemen die men gezamenlijk ter hand zou moeten nemen in een land als Egypte dat de laatste jaren geconfronteerd wordt met problemen die alle inwoners van het land raken.

De eerste reactie op de dramatische gebeurtenissen van 11 september 2001 van een groot deel van de Egyptische bevolking is voor de meeste Nederlanders wellicht onbegrijpelijk. Het was een reactie van vreugde "dat het zich onkwetsbaar wanende, hoogmoedige, onrechtvaardige, gewelddadige Amerika, dat de dood van talloze Irakese kinderen veroorzaakt en het onrecht en geweld zegent dat de Palestijnen wordt aangedaan, een zware klap kreeg in de symbolen van haar macht: het militaire centrum, het Pentagon, en het economische centrum, het WTC". Velen waren van mening dat de aanslagen niet mogelijk waren geweest als God ze niet gewild had als straf voor onrecht, geweld en hoogmoed. Een arme, moslimse straatverkooper gaf een christelijke dame wat geld om uit dankbaarheid in de kerk een kaarsje aan te steken. De vreugde werd in eerste instantie gedeeld door moslims en christenen in Egypte, ook al was die overheersend onder moslims. Het was een reactie op wat

de mensen elke dag zien op televisie, het geweld van Israël tegen Palestijnen, met inbegrip van kinderen, bejaarden en vrouwen; geweld dat de onvoorwaardelijke steun lijkt te hebben van de Verenigde Staten. Het was ook de uitdrukking van frustratiegevoelens jegens de Amerikaanse politiek, die de hele wereld lijkt te beheersen. Alleen mensen die in staat zijn onderscheid te maken tussen de Amerikaanse politiek en het Amerikaanse volk, gaven zich rekenschap van het drama en het afschuwelijke onrecht dat zovelen werd aangedaan.

Stereotyperingen

Het Amerikaanse antwoord, de aanvallen op Afghanistan, ging vergezeld van agressie binnen de Verenigde Staten jegens moslims. Een Koptische emigrant, een apotheker in Los Angeles, werd daar slachtoffer van. Hij had in zijn apotheek een foto opgehangen van de, als heilig beschouwde, vorige Koptisch-orthodoxe patriarch Cyrillus VI,

met zijn weelderige baard. Mensen dachten dat het een foto van Bin Laden was en vermoordden hem.

Bush sprak van een 'kruistocht' ('crusade'), waarop onder sommige moslims een tegenreactie ontstond om Amerika te identificeren met het westen, het westen met het christendom, en oosterse christenen met het christendom. Omgekeerd identificeerden sommige moslims de Taliban en Afghanistan met de islam en zeiden tegen Egyptische christenen (Kopten): "Julie vallen de islam aan". Generalisering en stereotypen zijn gevaarlijk. Ze maken een karikatuur van de ander en zijn er de oorzaak van dat deze niet wordt aanvaard. Ook al doet men alsof er niets aan de hand is.

Nogal wat moslims menen dat de christenen de vestiging van een goed islamitische maatschappij in de weg staan. Anderen beweren dat de Kopten - de echt Egyptische christenen - Egypte systematisch zwart maken en het spel van Amerika en Israël spelen, of verwijten hen lafheid en dubbel spel. Weer anderen beweren dat er helemaal geen problemen zijn, en dat tussen moslims en christenen de allerbeste relaties bestaan.

Christelijke stereotyperingen zijn, dat christenen in Egypte zonder meer bloot staan aan vervolging en aan systematische discriminatie op alle gebieden, dat kerkenbouw onmogelijk wordt gemaakt, dat een algehele islamisering van de maatschappij wordt bewerkstelligd en dat er geen godsdienstvrijheid is.

Verder zouden christenmeisjes worden gekidnapd om met mos-

lims te trouwen en moslim te worden, zou er een algemene druk zijn om moslim te worden en zouden uiteindelijk alle moslims onbetrouwbaar zijn.

Een aantal moslims en christenen spreekt een 'dubbele taal'. In het openbaar en in het bijzijn van de ander zegt men dat alles prachtig en positief is, maar binnenskamers beweert men het tegendeel.

Eén volk

De werkelijkheid is veel complexer dan bovengeschetst beeld doet voorkomen. In de eerste plaats vormen moslims en christenen in Egypte één en hetzelfde volk. Zij hebben over het algemeen dezelfde oorsprong (ethnisch gezien is 90% van de Egyptische moslims Kopt, nazaat van het faraonische Egypte) en leven in

*Koptische afbeelding van Maria.
Islamitische en christelijke Egyptenaren
delen een devotie voor haar.*

de meeste gevallen door elkaar. Christenen leven over het algemeen niet in getto's. Het is waar dat de meesten van hen in Zuid-Egypte leven, en - sinds ongeveer een eeuw - in Caïro en Alexandrië, maar ook daar leven ze gemengd met moslims. Het samenleven is vaak uitstekend.

Als beide groepen door elkaar wonen, zijn er meer goede relaties dan wanneer christenen bij elkaar in één buurt wonen, of in exclusief christelijke flatgebouwen. In dat geval is er van beide kanten spontaan een zeker wantrouwen. Het bestaan van een numerieke meerderheid en minderheid, zo vindt men, kan reeds zekere discriminaties met zich meebrengen.

Samenleving in crisis

De laatste dertig jaar hebben zeer diepe veranderingen in de maatschappij plaatsgehad die hebben geleid tot een zekere crisis in de relaties in het algemeen, en dus - zeker in een land als Egypte, waar godsdienst een zo belangrijke rol speelt in het maatschappelijk leven - in de relaties tussen de godsdienstige gemeenschappen. Dit speelt niet alleen tussen moslims en christenen, maar ook tussen de verschillende christelijke confessies (Koptisch-orthodoxen, Koptisch-katholieken en Koptisch-evangelischen.) Een aantal van de hierboven vermelde problemen (zoals Koptische stereotypering van moslims) zijn waar, maar zij moeten worden geplaatst in het kader van de crisis van de maatschappij als geheel.

Jaren geleden zei een moslim, toen professor en nu minister, tegen een publiek van verant-

woordelijken van katholieke scholen: "Ikzelf, en met mij andere moslim-intellectuelen, wij weten dat de minderheid problemen heeft. Maar, ten eerste, vergeet niet dat de meerderheid ook haar problemen heeft. Ten tweede, en vooral, probeer niet jullie eigen problemen op te lossen buiten de zorg voor problemen van de maatschappij als zodanig om". Ik denk dat deze raad vandaag de dag nog steeds geldig is. Het is daarom uiterst belangrijk dat de problemen worden aangepakt door moslims en christenen samen.

Gemeenschappelijke verantwoordelijkheid

Dan wordt ook gehoor gegeven aan de oproepen die de zeven

*Koptische priester uit Egypte.
Foto: K. van Hasselt.*

katholieke patriarchen van het (Midden-)Oosten de laatste elf jaar in hun (gemeenschappelijke) pastorale brieven doen. Zij roepen allen op tot het verwerkelijken van gemeenschappelijke verantwoordelijkheid: het samen opbouwen van een echt mense-

lijke maatschappij, waarin ieder zijn volwaardige plaats vindt als staatsburger. De katholieke patriarchen roepen ook op tot een gelovige solidariteit met elkaar: "samen te zijn in Gods tegenwoordigheid, voor het welzijn van de persoon en van de maatschappij: het samenleven tussen moslims en christenen in de Arabische wereld" (Kerstmis 1994). Dit is nu meer dan ooit een gezamenlijke verantwoordelijkheid ten bate van heel de wereld.

Christiaan van Nispen tot Sevenaer s.j.

De Nederlandse jezuïet dr. Christiaan van Nispen tot Sevenaer is professor filosofie aan het Koptisch-katholiek seminarie te Caïro en nauw betrokken bij de islamitisch-christelijke dialoog in Egypte.

Oecumene met en zonder grenzen

Grupa Most zet zich sinds 1996 in voor contacten tussen religieuze gemeenschappen in Tuzla, in Bosnië-Herzegovina, en de katholieke en protestantse geloofsgemeenschappen in Alphen aan de Rijn en Schiedam. Tuzla is van oudsher een multireligieuze stad van moslims, servisch-orthodoxen en katholieken. De stad bleef multireligieus tijdens en na de oorlog van 1992-1995.

Jonge slachtoffers van een granaatinslag werden samen begraven.

De imam, de orthodoxe priester en de katholieke franciscaanse pastoor hebben goede onderlinge contacten.

Toen op 25 mei 1995 's avonds, terwijl de jongeren van de stad zich zoals op andere avonden in het centrum verzamelden, een Servische granaat insloeg op het stadsplein, vonden 71 kinderen en jongeren de dood. Alle gemeenschappen hadden gewonden en doden te betreuren.

Direct na de aanslag pleitten de imam en de franciscaanse priester er voor om alle slachtoffers op één plaats te begraven. Normaliter worden de leden van verschillende bevolkingsgroepen op afzonderlijke begraafplaatsen begraven, maar deze jongeren en kinderen liggen nu, op een enkele

ling na, naast elkaar op een voor hen aangelegde begraafplaats nabij gedenkplaatsen van slachtoffers uit de Eerste en de Tweede Wereldoorlog.

Henri Komen, een van de acht leden van Grupa Most, vertelt hoe de imam en de orthodoxe en de katholieke priester jaarlijks met de inwoners van Tuzla de slachtoffers gedenken: "Het ziet er zwart van de mensen en er zingt een gelegenheidskoor van moslim jongeren en katholieke en orthodoxe jongeren. Na een toespraak van de burgemeester komen de imam en de twee priesters naar voren. De priesters maken elk hun kruisteken en de imam brengt zijn handen naar zijn oren en hoofd. Dan zijn ze 2 à 3 minuten in gebed verzonden. Dat is indrukwekkend."

De imam, de katholieke en de

orthodoxe priester willen een zichtbaar teken van verzoening en vrede oprichten. Hiervoor hebben de drie gemeenschappen een 'stichting' ingesteld.

Gezamenlijk willen ze komen tot een multireligieus dienstencentrum, dat uitgaat van de drie gemeenschappen en wordt gedragen door vrijwilligers van de verschillende bevolkingsgroepen. Het centrum zal religieuze, diaconale, recreatieve en culturele diensten gaan verlenen aan de leden van de gemeenschappen en alle inwoners van de stad Tuzla en omgeving. Ze vroegen Grupa Most om ondersteuning bij het ontwikkelen van dit project.

Desondanks staat de oecumene en de interreligieuze dialoog nog in de kinderschoenen. "De imam was hoofdimam van alle moskeeën van de stad, maar vanwege zijn vrijzinnige opvattingen, hij zegt 'Jullie God is ook onze Allah', is hij uit die functie ontheven. Hij is nu nog imam in de

Leden van Grupa Most, servisch-orthodoxen, rooms-katholieken en moslims in Tuzla. Foto: W. Dicke.

moskee van het centrum." Ook de orthodoxe priester moet rekening houden met zijn bisschop, die wantrouwend is en afwijzend staat tegenover het westen. De katholieke priester krijgt ruimte en neemt die ruimte ook.

De contacten worden vooral gedragen door de drie voorgangers: "Gelovigen zijn minder gewend om taken op het gebied van diaconie en oecumene op zich te nemen." Maar er zijn andere ontwikkelingen: "Nu bij het voorbereiden van het dienstencentrum melden zich bewaarde leden van de drie geloofsgemeenschappen als vrijwilliger of bestuurder. En dat is een hoopvol gegeven!"

Grupa Most

De imam M. Lugavic, de orthodoxe priester N. Markovic en de katholieke frater P. Matanovic werken samen aan verzoening en vrede in Bosnië. De samenwerking komt onder andere voort uit het contact met Grupa Most vanaf 1996 en het multireligieuze karakter van de stad.

De moslims vormen in Tuzla de overgrote meerderheid. Er is een kleine servisch-orthodoxe gemeenschap en grotere katholieke parochie. Beide gemeenschappen hebben een redelijk grote invloed op het openbare leven in Tuzla.

RUSLAND

Praktische samenwerking zonder theologische dialoog

Door zijn geografische ligging is Rusland genoodzaakt goede betrekkingen te onderhouden met de islam. Bovendien telt de Russische Federatie (meer dan 145 miljoen inwoners) volgens islamitische bronnen thans ongeveer twintig miljoen moslims. Het aantal islamitische gemeenschappen, moskeeën en dergelijke, bedraagt volgens officiële statistische gegevens zo'n 2500. De islam is daarmee de tweede godsdienst in Rusland.

De belangrijkste historische oorzaak van de verbreiding van de islam in Rusland was het feit dat

de Tataren haar in 1313 tot heersende godsdienst uitriepen. Deze Mongools-Turkse macht

had toen het grootste deel van Rusland veroverd. Pas rond 1550 maakte Ivan de Verschrikkelijke een definitief einde aan de Tataarse macht door hun laatste bolwerken, Kazan en Astrachan, te onderwerpen.

Nu werd de islamitische bevolking deel van het Russische rijk met zijn orthodoxe staatsgodsdienst. Openlijke uitoefening van niet-orthodoxe godsdiensten was onmogelijk.

Pas door de Poegatsjov-opstand in 1773 kreeg de islam wettelijk bestaansrecht en konden moskeeën en koranscholen worden opgericht.

Een verdeelde islam

Evenmin als in het verleden vormt de islam thans in Rusland een organisatorisch geheel. Bestuurlijk is zij verdeeld in verschillende moeftiaten: die van Tatarïë, Basjkirië, Beneden-Wolga en de Kaukasus. Noch onder de tsaren noch in de Sovjet-tijd hadden de moslims een centrale leiding. Pas in 1996 is een Russische Raad van Moefiti's opgericht als hoogste coördinatiecentrum. Pogingen tot verdere centralisering liepen stuk op de onderlinge tegenstellingen in de Russische islam. In 2002 leidde het plan van de Russische regering om een Hoge Islamitische Raad in Rusland op te richten ten behoeve van een betere samenwerking tussen de staat en de islamitische gemeenschap (Oema), tot een scherp conflict tussen moefiti Talgat Tadzjoeddin van Basjkirië en het hoofd van de Raad van Moefiti's, Ravil Gajnoetdin.

De bron van deze tweedracht is gelegen in de bij alle religies bestaande tegenstelling tussen conservatieve en hervormingsgezinde stromingen. In Rusland ontstond deze tegenstelling met het optreden van de hervormer Ismail Gasprinsky, een eeuw geleden. Maar er zijn ook etnische oorzaken van de tegenstelling binnen de islam. Zo kreeg president Poetin tijdens zijn bezoek

dit jaar aan Tatarstan klachten te horen over onderdrukking van Tataren in Basjkirië.

De derde conflictbron is de houding die moslims aannemen ten opzichte van samenwerking van de islam met de Russische staat in multi-religieus verband. Het belangrijkste verwijt dat het hoofd van de Raad van Moefiti's aan Tadzjoeddin maakte, betrof diens onderdanigheid aan het Patriarchaat van Moskou. Dit is een delicaat punt voor de Russische moslims, die in de loop van de geschiedenis vaak hebben moeten kiezen tussen solidariteit met hun geloofsbroeders en loyaliteit jegens de staat met zijn orthodoxe kerk. In de 19e eeuw namen Russische moslims actief deel aan de vele oorlogen van Rusland tegen Turkije. En bij het neerslaan van de opstand in Tsjetsjenië speelde een Tataarse gevechtseenheid een belangrijke rol. De Russische moslims willen zich niet laten meeslepen in de internationale conflicten die de huidige islam veroorzaakt, zoals ook gebleken is bij het resolute verzet van de moslimbevolking van Dagestan tegen de inval van Tsjetsjeense en buitenlandse moslimterroristen in hun gebied.

Orthodoxe verwevenheid

De verhouding tussen islam en

orthodoxe kerk is ook nu groten-deels bepaald door de politieke context van de Russische staat. In het verleden waren er wel rechtstreekse contacten vanuit de Russisch-orthodoxe Kerk: orthodoxe missionarissen waren vaak de eersten die moslimvolken in het Russische rijk alfabetiseerden. De meeste Russische moslimvolken gebruiken het cyrillichsch alfabet. Onder de Tataren zijn veel christenen die toch door de eeuwen hun nationaal-etnische cultuur hebben bewaard. In de eerste helft van de 19e eeuw heeft de Geestelijke Academie van Kazan de Bijbel vertaald in verschillende Turkse talen ten behoeve van het zendingswerk. De Russische christelijke filosofen Tsjaadaev en Solovjov hebben de islam een plaats gegeven in hun religieus-filosofische werken, en in het begin van de 20e eeuw ontstond de ideologische geopolitieke theorie van het Euraziatisme met zijn anti-Europees concept van een islamitisch-orthodox gemenebest.

Samenwerking maar nauwelijks dialoog

In gebieden van de huidige Russische Federatie met een grote islamitische bevolking is er praktische samenwerking tussen de Russisch-orthodoxe Kerk en moslimleiders, maar van een

theologische dialoog is nog nauwelijks sprake. In 1988 was er een eerste religieus contact toen moslimleiders deelnamen aan de millenniumviering van het christendom in Rusland, en daarna was er een lezingenreeks van de rector van het Islamitisch Instituut van Tadzjikistan in de Geestelijke Academie van St. Petersburg. In 1997 werd op initiatief van het Moskouse Patriarchaat een islamitisch-orthodoxe theologische commissie gevormd, die verder reikt dan Rusland. Het derde colloquium van deze commissie vond in 2001 plaats in Teheran. Het daarbij gepubliceerde communiqué was echter weer hoofdzakelijk een vredesoproep met een anti-Amerikaanse ondertoon. Wel zijn er enkele groepen, onafhankelijk van het Patriarchaat, die een dialoog met de islam op gang proberen te brengen, zoals het Internationale Charitatieve Fonds Alexander Men, dat op 10 en 11 september 2002 een conferentie in Moskou hield, en het Interkerkelijke Partnerschap van Sint Petersburg, dat een analoge conferentie voorbereidt voor volgend jaar. Deze groepen zetten zich in voor de dialoog en hopen op een verdieping van de theologische bezinning.

Fjodor Kozyrev

Fjodor Kozyrev is medewerker van het Interkerkelijke Partnerschap van St. Petersburg.

(Vertaald uit het Russisch door W. van de Bercken.)

*De Russisch-orthodoxe metropolieten Joevenaly van Moskou en Vladimir van Tasjkent namen deel aan deze conferentie.

Hieruit blijkt dat de conferentie wel onafhankelijk van het patriarchaat werd georganiseerd, maar niettemin met hoge deelname daarvan (noot vertaler).

S Y R I Ë

Coëxistentie en dialoog

Syrië kent, anders dan in enkele andere landen waar christenen en moslims samen wonen, geen belangrijke tegenstellingen in taal of cultuur. Voor de communititeit van het Syrisch-katholieke klooster van Sint Mozes (Deir Mar Moesa) in Nebek in Syrië is dit een aansporing om in dialoog de moslims te leren waarderen als mensen met wie christenen samen door de geschiedenis trekken en gemeenschappelijk een samenleving opbouwen.

Voor de komst van de islam in de 7e eeuw sprak het eenvoudige volk in Syrië Aramees maar soms ook Arabisch, terwijl de hoger opgeleiden Grieks spraken.

Arabieren en Arameeërs kenden elkaars taal. We kunnen die groepen niet helemaal van elkaar scheiden. Sommige Arabische stammen waren christelijk voor de komst van de islam. Daarna gingen zowel Arabieren als Arameeërs over tot de islam. De heersers waren Arabier en moslim en het Arabisch groeide uit tot literaire taal. De bewoners van Syrië, ook de Arameeërs en Griekstaligen, schreven steeds vaker in het Arabisch en christelijke Arabieren leverden, zij het vanuit hun minderheidspositie, een wezenlijke bijdrage aan de Arabisch-islamitische beschaving.

Gemeenschappelijke wortels

Heidenen, joden, christenen en later moslims hebben een gemeenschappelijke Semitische oorsprong, waarvan Abraham het symbool is. De bijbel drukt die gezamenlijke oorsprong in Abraham uit, maar maakt ook een scherpe tegenstelling tussen

het Uitverkoren Volk en de 'volkeren'. Die tegenstelling overleeft in de christelijke context, als het Uitverkoren Volk diegenen worden die, hoewel van verschillende komaf, in Jezus geloven. In weerwil van wat het Evangelie leert, kon zo onder christenen een negatieve houding ontstaan ten opzichte van anderen.

Toen de islam ontstond, wisten christenen niet meteen hoe ze de nieuwe groep moesten zien. Heidenen waren het niet, want ze geloofden in de ene bijbelse God, hadden een heilig boek en een profeet en ze spraken over Mozes, Jezus en Maria! Moslims werden eerst als een christelijke ketterse sekte beschouwd, pas daarna als een nieuwe godsdienst. Het warme welkom dat de Syrische christenen de Arabische moslims gaven (tégen het Byzantijnse rijk) laat zien hoe dicht men in cultureel opzicht bij elkaar stond. Zo kon zich een gemeenschappelijke beschaving ontwikkelen op basis van eenzelfde taal en gemeenschappelijke wortels in Abraham.

Vanuit onze christelijke visie zien we de gemeenschappelijke elementen, in symbolische en

taalkundige patronen die we delen met de moslims. Ze hebben respect en liefde voor Jezus, de Zoon van Maria, en wachten samen met ons, christenen, op zijn Laatste Komst. Tegelijkertijd moeten wij ons verstaan met de dogmatische afwijzing door de moslims van de Drie-eenheid, de Incarnatie en de Verlossing door Jezus' kruis. En voor ons, christenen, lijkt de houding van moslims ten opzichte van de wet erg op die van de joden.

Bouwen aan het ene huis

Tijdens de Osmaanse bezetting, toen een politiek van religieuze en etnische scheiding werd gevoerd, werd het gevoel één beschaving te zijn met één bestemming zwakker. Als christenen hartstochtelijke pleitbezorgers waren van het Arabische nationalisme, dan was dat om zich te bevrijden van religieuze en etnische discriminatie. Voor moslims lag dat anders, want in hun opvatting was deze renaissance evenzeer Arabisch als isla-

mitisch. Er zijn mensen in Syrië die zich eerst Arabier voelen en dan pas moslim of christen, vanuit het idee 'het land voor allen en de godsdienst voor God'. Waarschijnlijk voelt echter de meerderheid zich eerst moslim of christen en dan pas Arabier.

Interreligieuze coëxistentie is een van de meest belangrijke én moeilijke vragen in de wereld. Wij geloven dat de eeuwenlange ervaring in Syrië al bij al een positieve is, en dat deze andere samenlevingen kan helpen bij het opbouwen van goede wederzijdse relaties. Wij geloven in dialoog, culturele én religieuze. Als we negatieve gevoelens ten opzichte van anderen kunnen overwinnen, als we hen leren zien als mensen die samen met ons door de geschiedenis trekken en met ons een gemeenschappelijke samenleving opbouwen, en als we elkaar ook kunnen zien als gelovigen, dan zullen we komen tot werkelijke, wederzijdse acceptatie en respect. We kunnen dan ervaren hoe

belangrijk en relevant we voor elkaar zijn.

We vragen moslims niet hun godsdienst opzij te zetten als voorwaarde voor een gezamenlijke opbouw van de samenleving. Integendeel, we zullen op een dynamische wijze onze godsdienstige ervaring delen, om samen te groeien en ons gemeenschappelijke huis op te bouwen. Ons klooster van Mar Moesa koestert een sterke wil en een duidelijk verlangen naar interreligieuze dialoog als een element van gezamenlijke spirituele en culturele groei. Psychologisch gezien is dat niet altijd gemakkelijk, in het bijzonder niet omdat de situatie van minderheid de neiging tot zelfbescherming oproept. De internationale situatie verleidt veel christenen tot een negatieve houding ten opzichte van moslims als individu en de islam als beschaving. Het klooster Mar Moesa heeft drie prioriteiten: spirituele ervaring, praktische verantwoordelijkheid op het gebied van maatschappij en milieu, en gastvrijheid. Deze prioriteiten helpen ons onze doelen van dialoog te bereiken. We willen vrede, we willen elkaar leren kennen en zo elkaar respecteren, we willen een band van eenheid smeden op grond van gemeenschappelijke elementen, we willen ook ontdekken hoe de vele verschillen bronnen van verrijking kunnen zijn, zelfs door tegenstellingen en polemische houdingen heen, en we willen reiken naar spirituele harmonie op grond van goddelijke vriendschap.

Communititeit van Deir Mar Moesa

(Vertaald en bewerkt uit het Engels door Leo van Leijzen.)

Deze burcht van voor de christelijke jaartelling met twee zuilen uit de Syrische christelijke tijd werd veroverd door de moslims en later door de kruisvaarders. Links een minaret. Het huidige Urfa (Edessa) is tegenwoordig een volledig islamitische stad.

Foto: L. van Leijzen.

Interview

Imam Mustafa Önlü over de verhouding moslims-christenen in oost en west:

Dialogo op basis van vertrouwen

Imam Mustafa Önlü komt uit Turkije, maar woont al bijna twintig jaar in Nederland. Pas in Nederland werd hij opgeleid tot imam in zijn eerste woonplaats Bergen op Zoom. Veertien jaar geleden verhuisde de imam naar Leeuwarden, waar hij nog steeds woont en werkt.

“In Leeuwarden heb ik met anderen een islamitische vereniging opgericht. Onze moskee is acht jaar geleden gekocht door de Turkse gemeenschap. Het bestuur is Turks, maar als je hier vrijdags komt, zijn er ook Somalische, Marokkaanse en Bosnische islamieten.” De imam wordt aangesproken met ‘hoca’ (spreek uit: ‘hodzja’), de aanspreektitel voor leraren van hogere scholen én imams. Hoca Önlü is een open mens. Niet alleen voor islamieten staat de moskee open, ook christenen zijn welkom om het Vrijdaggebed bij te wonen en ook voor studenten van de plaatselijke hogeschool is de deur open. Tijdens het interview komt er net eentje langs, een jongen van de verpleegkunde-opleiding die een werkstuk moet maken over culturele verschillen bij bevallingen. Er

wordt meteen een afspraak gemaakt.

Een roos voor de vrede

Önlü onderhoudt goede contacten met de Raad van Kerken in Friesland en met de kerken in Leeuwarden. Er wordt gezamenlijk gebeden door imam, dominee, rabbijn en de voorganger van de bahaï-gemeenschap.

Vooraf het laatste contact valt op. De bahaï-beweging is gesticht in islamitisch Perzië en ontwikkelde zich tot een niet-islamitische godsdienst; het is binnen de islamitische wereld niet onbesproken. Met de kerken wordt op verschillende momenten samen gebeden en worden gezamenlijk activiteiten opgezet. Op Bevrijdingsdag stellen alle het gebedshuis, moskee of kerk, open voor bezoekers.

“In Friesland zijn de relaties goed. Na 11 september zijn er in het hele land onaangename dingen voorgevallen, maar in Friesland is niets gebeurd. Als moskee hebben we na de aanslag op het WTC direct alle kerken uitgenodigd voor een informatiebijeenkomst over de islam. Er kwamen honderd dominees en pastores naar de moskee. We hebben ze geïnformeerd over de islam en aangeboden dat ik, als ze dat wilden, voorlichting kwam geven in de kerken.” De kerken hebben een positieve houding ten opzichte van de moslims: “We hebben op een zondag allemaal een roos gekregen, voor de vrede.” De vloerbedekking in de moskee blijkt cadeau te zijn gedaan door de Raad van Kerken in Friesland.

Kinderen van Adam en Eva

Önlü benadrukt vooral de overeenkomsten tussen moslims en christenen: “We hebben weinig verschillen en we hebben heel veel overeenkomsten.” Oosterse en westerse christenen, moslims uit het oosten en uit het westen, ze zijn allemaal wereldbewoners. “Het grondpersoneel van God,” vertelt Önlü, “kinderen van Adam en Eva”. In Turkije zijn de meeste christenen oosters: Grieks-orthodoxen, Armeniërs, Syrisch-orthodoxen. Maar Önlü vertelt dat er in zijn geboorteland weinig onderscheid wordt gemaakt: “Je merkt op straat niet wie moslim is en wie christen. Het verschil zie je pas als de één de moskee binnengaat, terwijl de ander een kerk inloopt.” In Nederland zijn bijna alle moslims allochtoon en is het onderscheid veel duidelijker. Op school in Turkije werd de jonge Önlü duidelijk gemaakt niet

te onderscheiden tussen de verschillende groepen: “Wij leerden nooit en dan ook nooit Koerden, Armeniërs, of orthodoxen aan te wijzen. In Turkije kan dat niet. Vanaf de tijd van Atatürk staat in de grondwet dat Turkije is vrijgemaakt door alle mensen die er wonen tezamen, zonder onderscheid tussen Turken, Koerden of Armeniërs. De mensen worden allemaal ‘bewoners van het land’ genoemd. Daarom zegt Atatürk dat al deze mensen Turks moeten worden genoemd.”

Önlu heeft ook Bosnische moslims onder zijn zorg. “Toen ze naar Nederland kwamen, hebben we gezegd: jullie zijn een kleine gemeenschap. De deur staat helemaal voor jullie open als jullie de moskee willen gebruiken.” Naast Bosnische moslims zijn er Bosnische orthodoxen en rooms-katholieken. “Ook Bosnische christenen komen samen met hun moslim-landgenoten hier, zij het niet om te bidden. Ze zeggen: wij zijn allemaal Bosniërs!”, aldus Önlu met duidelijke instemming: “We leven in één wereld.”

De rol van de politiek

De dialoog van christenen en moslims in Nederland is anders dan die in het oosten: “Hier vindt de dialoog plaats op basis van vertrouwen, maar elders speelt de politieke situatie een grote rol. De dialoog van oosterse christenen en moslims kun je niet vergelijken met de dialoog van westerse christenen en moslims.” Veel moslims in het Midden-Oosten leggen een directe relatie tussen christenen en de politiek van Amerika. “Midden-Oosterse moslims zijn erg boos op de Amerika-

nen. Bush heeft na 11 september uitlatingen gedaan over moslims die niet goed vielen. Later heeft hij een moskee bezocht om het een en ander te repareren, maar zijn woorden zijn blijven hangen.” Moslims in het Midden-Oosten zijn bang voor een westerse politieke geheime agenda als het gaat om religieuze dialoog. Religie en politiek lopen door elkaar. Voor midden-oosterlingen die in het westen wonen, speelt deze kwestie stukken minder: “Zij kunnen heel goed een dialoog aangaan met de christenen hier, omdat ze weten dat er geen politieke gedachten achter schuilgaan.”

Bevreemding

De interreligieuze activiteiten van imam Önlu kunnen enige bevreemding wekken in eigen kring. Een Nederlandse vrouw die in Turkije met haar Turkse man woont en op vakantie was in Nederland, maakte Önlu mee tijdens een interreligieuze bijeenkomst. Önlu was de enige mannelijke voorganger en de vrouw merkte op dat dit mensen in Turkije ongetwijfeld zou verbazen. Ook onder oosterse christenen, zoals Syrisch-orthodoxen, zal een vrouwelijke voorganger bevreemding wekken.

“Een Somalisch meisje zei me dat christenen toch niet in de moskee mogen komen. Maar ze moest toegeven dat geen enkele bladzijde in de Koran dat zegt.” Voor de imam is het helder: “Als mensen negatief reageren moeten ze nog veel leren. Mensen die positief reageren, weten genoeg over de islam.”

De imam, die niet had verwacht dat de groep oosterse christenen in Nederland zo groot is en vooral is verrast door het grote aantal

Syrisch-orthodoxen in de omgeving van Enschede, vindt dat de voorgangers van de geloofsgemeenschappen de voortrekkers in de dialoog moeten zijn: “Als de imam, pastoor en de dominee het goede voorbeeld geven, volgen de mensen.”

Overeenkomsten zoeken

De vele dialogen wereldwijd stemmen Önlu positief. Hij sprak met zowel christenen als moslims uit Libanon. In dat land wordt na jaren van burgeroorlog tussen christenen en moslims gedialoogd. “In Beiroet zijn de mensen vaak burens van elkaar. Kijk eens naar vijftien jaar geleden en vergelijk dat met nu. Nu is het uitstekend. Zo hoort het.” Niet overal kan een dialoog worden gevoerd, omdat in sommige contexten de politieke situatie er niet naar is.

De dialoog vindt zijn grond in gemeenschappelijkheid: “Voor ons is Mozes de profeet van de joden, Jezus noemen wij letterlijk ‘profeet van de christenen’ en Mohammed is de profeet van de moslims. Alle drie de godsdiensten hebben een heilig boek. Deze drie boeken zijn heilig voor de islamitische gemeenschap.” Abraham is een centrale figuur. “Ik vraag mij soms af waarom de christenen het offerfeest niet vieren. Het is het feest van Abraham, die in het christelijk geloof een grotere rol speelt dan in de islam.” Het spijt hem dat christenen in Nederland het offerfeest niet meevieren - wel krijgt de moskee een kaartje van de Raad van Kerken. Het staat in contrast met de verplichting aan islamitische leerlingen op sommige scholen om het Kerstfeest mee te vieren. “Turkije

ligt wat dat betreft voor op Nederland, omdat christenen er het Suikerfeest meevieren, terwijl de televisie met Kerst ook kerstprogramma's uitzendt."

"Geloofsverschillen zijn eigenlijk niet zo belangrijk voor ons. We hebben natuurlijk verschillende gebouwen, moslims een moskee en christenen een kerk, maar vanuit het geloof mogen we niet naar de verschillen kijken. Moslims hebben de vijf zuilen (geloofsbelijdenis, gebed, steun aan de armen, ramadan en Mekka-bedevaart, red.), terwijl christenen de tien geboden hebben, maar we moeten naar de overeenkomsten kijken. We kennen beide het vasten. Overeenkomsten genoeg. Als we ons richten op verschillen, geven we er blijk van dat we eigenlijk geen dialoog willen."

Dialoog in Turkije

Of dit werk, imams en priesters in dialoog, ook mogelijk is in Turkije? "Als imams na vier jaar terug gaan naar Turkije nemen ze hun ervaringen mee. Dan komt er weer een imam voor vier jaar en ook hij neemt die ervaringen mee. Kijk naar de opbouw van de dialoog in de wereld de laatste vijftien jaar. Er is veel vooruit gegaan. Over vijftien jaar zullen net als in Nederland christenen en moslims in Turkije verder zijn met hun dialoog en bij elkaar in de kerk of moskee komen voor een gezamenlijk gebedsuur.

In de kerk in Istanbul zullen dan orthodoxe christenen en moslims samen bidden. Dat zal voorkomen."

Interview: Leo van Leijzen.

Tekst: Daphne van Roosendaal.

Even voorstellen: de redactie

*Staannd v.l.n.r.: Claudia Bisschops, Frans van den Brand, Ton Sip, Pieter Kohnen.
Zittend v.l.n.r.: Daphne van Roosendaal, Dolf Bruinsma, Leo van Leijzen.*

Het zal u niet zijn ontgaan dat er in 2002 het een en ander is veranderd aan Pokrof. De lay-out werd vernieuwd, terwijl de redactie van samenstelling veranderde. Tijd om ons eens aan u voor te stellen. Het komende jaar zullen we met u het 50-jarige jubileum van Pokrof vieren en zullen we verder werken aan de inhoudelijke profilering.

Claudia Bisschops is afgestudeerd religiewetenschapper en afstuderend theoloog aan de universiteit van Nijmegen met als specialisatie oosterse kerken en het grieks-orthodoxe christendom.

Frans van den Brand is adviseur voor PUM (Programma Uitzending Managers) en in dat verband werkzaam in Rusland en diverse republieken behorend tot de Russische Federatie en autonome republieken. Hij zingt in het Tilburgs Byzantijns Koor.

Ton Sip is theoloog en rooms-katholiek priester in de Tilburgse parochie Maria Margaretha. Ton is bovendien voorganger in de Byzantijnse ritus.

Daphne van Roosendaal is bureauredacteur van Pokrof en publiciteitsmedewerker van de Katholieke Vereniging voor Oecumene. Daphne is afgestudeerd in de literatuurwetenschap.

Dolf Bruinsma studeerde af in de Slavische talen en Frans. Dolf is als docent Frans verbonden aan een middelbare school in Lisse.

Leo van Leijzen is redactiesecretaris. Hij is theoloog en werkzaam als staf-medewerker oosterse kerken bij de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

Pieter Kohnen is sinds september 2002 hoofdredacteur van Pokrof. Pieter studeerde kerkgeschiedenis in Nijmegen met als specialisatie het oosters christendom. Hij studeerde twee jaar oosterse theologie en geschiedenis aan het Pontificio Istituto Orientale te Rome. Pieter, 31 jaar en sinds 24 mei jl. gelukkig getrouwd, zingt in het Tilburgs Byzantijns Koor en is bestuurslid van de Brediusstichting.

Hij meldde zich voor de functie van hoofdredacteur omdat de vorige hoofdredacteur, Gabriël Münninghoff, na een jarenlange staat van dienst, vanwege zijn hoge leeftijd de vergaderingen niet meer kon bijwonen. Pieter: "Een blad heeft een hoofdredacteur nodig. En ook Pokrof; zeker nu er met de nieuwe vormgeving en een een bijna geheel vernieuwde redactie zaken in gang zijn gezet die het komende jaar verder uitgewerkt moeten worden." De nieuwe redactie wil, bij monde van de hoofdredacteur, Pokrof beter op de kaart zetten en het vijftigjarig jubileum van Pokrof volgend jaar vieren voor zowel abonnees als niet-abonnees: "Maar daar vertel ik nu nog niets over. Dat moeten de lezers even afwachten."

Katholieke Oosterse Liturgievieringen december 2002 januari 2003

Amsterdam (BG)

Occohofje, Nieuwe Keizersgracht 94

Borne

Chaldeeus-katholieke parochie St.
Thomas Apostel (StTh),
St. Stephanuskerk, Stationsstraat 1,
tel. 06-54782506

Delft

Oude Delft 18

's-Gravenhage

Raamweg 42, 2596 HN

Eindhoven

Eikenburg, Aalsterweg 289

Haarlem

Janstraat 41

's-Hertogenbosch

Catharinakerk, Kruisbroederhof 4,
tel.: 073-6148508

Maastricht

Kapel Huize St. Gerlach, Pater
Kustersweg 24, Cadier en Keer

Nijmegen (BG)

Dobbelmanweg 1a, tel. 024-3233503

Nijmegen (NBK)

Jozefkerk, Stijn Buijsstraat

Rotterdam

Christus Koningkerk, Statenplein 1,
Rotterdam - Hillegersberg

Tilburg

Klooster MSC, Bredaseweg 204,
tel. 013-4672994

Utrecht (BG)

Herenstraat 6

De illustratie op de kaft voor en achter:
Kerk van de Heilige Apostelen (Armeens, 10e eeuw) in
Kars (Oost-Turkije, in voormalig West-Armeens gebied
en tot 1920 heidend bij Rusland/Sovjet-Unie). Tegenover
het kerkgebouw staat een grote moskee. De kerk was tot
voor kort een museum en is nu gesloten wegens restau-
ratie. Foto: E. Houtsm.

Amsterdam (Byzantijnse Gemeenschap)

Zondag 8 december, 10 u: Goddelijke Liturgie;
Donderdag 26 december, 10 u: Goddelijke Liturgie
(samen met Haarlem).

Amsterdam: (Chaldeeusw parochie St. Thomas)

Zondag 1 december, 17 u: Raza (Chaldeeusw eucha-
ristie), St. Stephanus-kerk, Kamperfoelieweg 209.

Arnhem: (StTh)

Zondag 8 december, 13 u: Raza (Chaldeeusw eucha-
ristie), Sacramentskerk, Hunsenstraat 62.

Borne: (StTh)

Zondag 8 december, 17 u: Raza (Chaldeeusw eucha-
ristie), St. Stephanuskerk, Stationsstraat 1;
Zondag 22 december, 13 u: Raza, plaats: idem.
NB Voor de Chaldeeusw vieringen door heel het land
in januari, gelieve te informeren tel. 06-54782506.

Breda: (BG)

Zondag 29 december, 12 u: Goddelijke Liturgie.

Delft: (BG)

Zondag 8 december, 10 u: Goddelijke Liturgie;
Dinsdag 24 december, 10 u: Goddelijke Liturgie
(samen met Rotterdam);
Zondag 12 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Eindhoven: (BG)

Zondag 1 december, 11 u: Goddelijke Liturgie;
Zondag 26 december, 11 u: Goddelijke Liturgie;
Zondag 5 januari, 11 u: Goddelijke Liturgie en
Waterwijding.

's-Gravenhage: (BG)

Zaterdag 21 december, 19 u: Vesper;
Zondag 22 december, 10 u: Goddelijke Liturgie;
Woensdag 25 december, 10 u: Goddelijke Liturgie
(voor mogelijke Kerstmessen op de ochtend van
25 december gelieve vóór die tijd te informeren bij
dhr. B. v.d. Brom, tel: 070-3000993);
Maandag 6 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie en
waterwijding;
Zaterdag 25 januari, 19 u: Vesper;
Zondag 26 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie;
NB Iedere woensdag (behalve op 8 januari) 10 u:
Goddelijke Liturgie of Urendienst en Typika.

Haarlem: (BG)

Zie: Amsterdam (BG).

's-Hertogenbosch: (Johannes van Damascusgemeenschap)
Iedere zondag, 10.15 u: Goddelijke Liturgie; soms, bij
afwezigheid van priester, Metten i.p.v. Goddelijke
Liturgie.

Bijzondere vieringen:

Zondag 8 december, Negentwintigste Zondag na
Pinksteren, viering patroonsfeest St. Johannes van
Damascus, 10.15 u: Goddelijke Liturgie, met vooraf-
gaand ikoonwijding. Na de Liturgie gezellig samenzijn;
Vrijdag 13 december, 17 u: Vespers (in onze kapel,
aansluitend op open jubileumbijeenkomst over de
gemeenschap, Walpoort 12, 14 u.)

Zondag 15 december, Voorouders des Heren, 10.15 u:
Goddelijke Liturgie;
Zondag 22 december, Zondag voor Kerstmis, 10.15 u:
Mettendienst;

Dinsdag 24 december, Viering van de Kerstnacht,
23.30 u: Goddelijke Liturgie. Hierna gezellig samenzijn;
NB Woensdagmorgen 25 december, Eerste Kerstdag
zelf, geen Liturgieviering;

Donderdag 26 december, Tweede Kerstdag, Synaxis
van de Moeder Gods, 10.15 u: Goddelijke Liturgie;
Zondag 29 december, Zondag voor de Verschijning
des Heren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie;
Woensdag 1 januari 2003, Nieuwjaarsdag (in Byz. lit.:
H. Basilius de Grote), 11.00 u: gezamenlijke Eucha-
ristieviering met de parochie St. Catharina, met ele-
menten uit de Byzantijnse liturgie. Na afloop zege-
ning van de Basilius-koek;
Zondag 6 januari 2003, Verschijning des Heren,
10.15 u: Goddelijke Liturgie gevolgd door Grote
Waterwijding.

Informatie over de diensten bij mevrouw
M. Corsten, tel. 073-6148508.

Maastricht (Cadier en Keer): (BG)

Zondag 25 december, 10.30 u: Goddelijke Liturgie;
Zondag 19 januari, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

Nijmegen: (BG)

Zaterdag 24 december, 20 u: Goddelijke Liturgie;
Zaterdag 4 januari, 19 u: Goddelijke Liturgie.

Nijmegen: (Nijmeegs Byzantijns Koor)

Zaterdag 14 december, Voorouders van de Heer, 19 u:
Goddelijke Liturgie;

Zondag 15 december, 10 u: Viering met Slavisch-
Byzantijnse gezangen, UMC Radboud Geert Grote-plein;
Zaterdag 21 december, 19 u: Vesperviering voor Kerstmis;
Zaterdag 11 januari, Viering van Zondag na
Verschijning des Heren, 19 u: Goddelijke Liturgie.
NB Zaterdag 18 januari om 17 u is er een Goddelijke
Liturgie in het teken van de Gebedsweek voor de
Eenheid van de Christenen, verzorgd door het NBK
in de Nicolaïkerk te Kalkar (Duitsland).

Rotterdam: (BG)

Zondag 1 december, 11 u: Goddelijke Liturgie;
Zondag 5 januari, 11 u: Goddelijke Liturgie en
Waterwijding;

Rotterdam: (StTh)

Zondag 1 december, 12.30 u: Raza (Chaldeeusw eucha-
ristie), Kerk H. Kruisvinding, Beukendaal 6.

Tilburg: (TBK)

Zondag 8 december, 10.15 u: Goddelijke Liturgie;
Zondag 19 januari, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Utrecht: (BG)

Zondag 15 december, 10.30 u: Goddelijke Liturgie;
Donderdag 26 december, 10.30 u: Goddelijke
Liturgie;

Zondag 19 januari, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

Woudenberg: (StTh)

Zondag 22 december, 17 u: Raza (Chaldeeusw eucha-
ristie), St. Catharina-kerk, Willem de Zwijgerlaan 38.

Zegge: (Utrechts Byzantijns Koor)

Zaterdag 5 januari, 10.30 u: Goddelijke Liturgie in
parochie Maria Boodschap, O.L.Vrouwstraat 105.

Colofon

Het tijdschrift Pokrof verschijnt vijfmaal per
jaar en wordt uitgegeven door de Katholieke
Vereniging voor Oecumene Athanasius en
Willibrord te 's-Hertogenbosch

Redactie:

Pieter Kohnen, (hoofdredacteur), Leo van Leijzen
(redactiesecretaris), Daphne van Roosendaal
(bureauredacteur), Claudia Bisschops, Frans van
den Brand, Dolf Bruinsma, Tom Sip.

Administratie en redactiesecretariaat:

Katholieke Vereniging voor Oecumene, Walpoort
10, 5211 DK 's-Hertogenbosch, tel. 073-6136471,
e-mail: secretariaat@oecumene.nl
internet: <http://www.oecumene.nl>.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in
's-Hertogenbosch te geschieden, anders wordt
men verondersteld abonnee te blijven.

De abonnementsprijs is € 14,-, giro 5679145
t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch.
Voor België: 001-3309231-55,
Pokrof t.n.v. Jef Devisscher, Ieperstraat 24,
02300 Turnhout, tel. 014-413927.

Lay-out en druk: Van Stiphout, Helmond.

LITURGISCHE KALENDER 2002

DECEMBER (nieuwe stijl)

ZO 1 ACHTENTWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN
NAHUM, profeet
Kol 1:12-18; Lk 18:35-43 TOON 3

M 2 HABAKUK, profeet
D 3 SEFANJA, profeet
W 4 BARBARA, grootmartelares
JOHANNES VAN DAMASCUS, priestermonnik
D 5 SABBAS, de 'gewijde' monnik
V 6 NICOLAAS, de Wonderdoener, bisschop van Myra
Z 7 AMBROSIOUS, bisschop van Milaan

ZO 8 NEGENENTWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN
PATAPIUS, monnik in Thebe
Kol 3:12-16; Lk 13:10-17 TOON 4

M 9 ONTVANGENIS VAN DE MOEDER GODS DOOR ANNA
D 10 MENAS, HERMOGENES en EUGRAPHUS, martelaren
W 11 DANIEL, de styliet
D 12 SPYRIDON, bisschop van Trimythos op Cyprus, wonderdoener,
D 13 EUSTRATIUS, LUCIA en gezellen, martelaren
Z 14 THYRSUS, LEUCIUS en CALLINICUS, martelaren

ZO 15 ZONDAG VAN DE VOOROUDERS DES HEREN
ELEUTHERIUS, bisschop en martelaar
Kol 3:4-11; Lk 14:16-24 TOON 5

M 16 HAGGAL, profeet
D 17 DANIEL en de drie jongelingen
W 18 SEBASTIANUS en gezellen, martelaren
D 19 BONIFATIUS, martelaar te Tarsis
V 20 IGNATIUS, bisschop van Antiochië, martelaar
Z 21 JULIANA, maagd en martelares en gezellen

ZO 22 ZONDAG VOOR DE GEBORTE DES HEREN
ANASTASIA, grootmartelares
Hebr 11:9-10, 32-40; Mt 1:1-25 TOON 6

M 23 Voorfeest: de 10 martelaren van Kreta
D 24 Paramonie van de GEBORTE DES HEREN
EUGENIA en gezellen, martelaren
W 25 GEBORTE VAN ONZE HEER, GOD EN VERLOSSER JEZUS CHRISTUS
Gal 4:4-7; Mt 2:1-12;
D 26 Synaxis van de MOEDER GODS Hebr 2:11-18; Mt 2:13-23
V 27 STEFANUS, aartsdiaken en eerste martelaar
Z 28 De heilige martelaren van Nicomedie

ZO 29 ZONDAG NA KERSTMIS
De ONSCHULDIGE KINDEREN van Bethlehem
GAL 1:11-19; MT 2:13-23 TOON 7

M 30 ANYSIA, martelares
D 31 MELANIA van Rome, kloosterlinge
Afsluiting van het Kerstfeest

JANUARI 2003 (nieuwe stijl)

W 1 BESNIJDENIS DES HEREN - BASILIUS DE GROTE
Kol 2:8-12; Lk 2:20-21, 40-52
D 2 SILVESTER, paus van Rome

V 3 MALEACHI, profeet
Z 4 Synaxis van de ZEVENTIG APOSTELEN

ZO 5 ZONDAG VOOR DE VERSCHIJNING DES HEREN
THEOPEMPTUS, bisschop en THEONAS, martelaren
2 TIM 4:5-8; MK 1:1-8 TOON 8

M 6 VERSCHIJNING VAN ONZE HEER, GOD EN VERLOSSER, JEZUS CHRISTUS
Titus 2:11-14, 3:4-7; Mt 3:13-17
Grote Waterwijding
D 7 Synaxis van JOHANNES DE DOPER

W 8 Nafeest; GEORGIUS, abt van Choziba
D 9 Nafeest; POLYEUCTUS, martelaar
V 10 Nafeest; GREGORIUS, bisschop van Nyssa
Z 11 Nafeest; THEODOSIUS DE GROTE, monnik

ZO 12 ZONDAG NA VERSCHIJNING DES HEREN
Nafeest; TATIANA en gezellen, martelaren
Ef 4:7-13; Mt 4:12-17 TOON 1

NOVEMBER/DECEMBER (oude stijl)

ZO 18 DRIEENTWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN
PLATO en ROMANUS, martelaren
Ef 2:14-22; Lk 8:26-39 TOON 6

M 19 OBADIA, profeet
20 Voorfeest van Maria's Intrede in de tempel
21 INTREDE VAN DE MOEDER GODS IN DE TEMPEL
Hebr 9:1-7; Lk 10:38-42, 11:27-28
22 Nafeest; FILEMON en gezellen, apostelen uit de Zeventig
23 Nafeest; AMPHILOCHIUS, bisschop van Iconium
24 Nafeest; CATHARINA, grootmartelares

ZO 25 VIERENTWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN
Teruggave van het feest van Maria's Intrede
CLEMENS, paus en martelaar
Ef 2:14-22; Lk 8:26-39 TOON 7

M 26 INNOKENTIJ van Irkutsk; ALYPIUS, de Kioniet, styliet
27 MOEDER GODS VAN HET TEKEN
28 STEPHANUS DE JONGERE, monnik
29 PARAMON en PHILOMEUS, martelaren
30 ANDREAS, de eerstgeroepen apostel
1 NAHUM, profeet

ZO 2 VIJFENTWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN
HABAKUK, profeet
Ef 4:1-6; Lk 10:25-37 TOON 8

M 3 SEFANJA, profeet
4 BARBARA, grootmartelares
5 SABBAS DE GEWIJDE, monnik
6 NICOLAAS, de Wonderdoener, bisschop van Myra
7 AMBROSIOUS, bisschop van Milaan
8 PATAPIUS, monnik te Thebe

ZO 9 ZESENTWINTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN
BARBARA, grootmartelares
Ef 5:9-19 (219); Lk 12:16-21 (66)
ONTVANGENIS VAN DE MOEDER GODS DOOR ANNA TOON 1

M 10 MENAS, HERMOGENES en EUGRAPHUS, martelaren
11 DANIEL de Styliet
12 HERMAN van Alaska; SPYRIDON, de Wonderdoener, bisschop
13 EUSTRATIUS en gezellen, martelaren
14 THYRSUS, LEUCIUS en CALLINICUS, martelaren
15 ELEUTHERIUS, bisschop en martelaar

ZO 16 ZONDAG VAN DE VOOROUDERS DES HEREN
HAGGAL, profeet
Kol 3:4-11 (249); Lk 14:16-24 (76) TOON 2

M 17 DANIEL en de drie jongelingen
18 SEBASTIANUS en gezellen, martelaren

DECEMBER/JANUARI (oude stijl)

19 BONIFATIUS, martelaar
20 Voorfeest van de Geboorte des Heren; JOHANNES van Kronstadt
IGNATIUS, bisschop van Antiochië, martelaar
21 JULIANA, maagd en martelares
22 ANASTASIA, grootmartelares

ZO 23 ZONDAG VAN DE HEILIGEN VAN HET OUDE VERBOND
De 10 martelaren van Kreta
Hebr 11:9-10, 17-23, 32-40 (330); Mt 1:1-25 (1) TOON 3

M 24 Paramonie van de GEBORTE DES HEREN
EUGENIA, martelares
25 GEBORTE VAN ONZE HEER, GOD EN VERLOSSER, JEZUS CHRISTUS
Gal 4:4-7 (194); Mt 2:1-12 (3)
26 Synaxis van de MOEDER GODS
27 STEFANUS, aartsdiaken en eerste martelaar
28 Nafeest; De heilige martelaren van Nicomedie; Nafeest;
29 Nafeest; DE ONSCHULDIGE KINDEREN van Bethlehem

ZO 30 ZONDAG VOOR DE VERSCHIJNING DES HEREN ZONDAG NA KERSTMIS
Nafeest; ANYSIA van Thessaloniki, martelares
2 Tim 4:5-8; Mk 1:1-8 TOON 4

LITURGISCHE KALENDER 2002

M 13 Nafeest; ERMILIUS en STRATONICUS, martelaren

D 14 Afsluiting van het feest van Verschijning
ISAJA, SABBAS en MOSES, martelaren van de Sinai

W 15 PAULUS, monnik van Thebe

D 16 SINT PETRUS' BANDEN

V 17 ANTONIUS DE GROTE, monnik

Z 18 ATHANASIUS en CYRILLUS, bisschoppen van Alexandrië

ZO 19 VIJFENDERTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN

MACARIUS DE GROTE, monnik

Kol 3:4-11; Lk 17:12-19

TOON 2

M 20 EUTHYMIUS DE GROTE, monnik

D 21 MAXIMUS DE CONFESSOR, priester

W 22 TIMOTHEÛS, apostel uit de Zeventig

D 23 CLEMENS, bisschop van Ancyra, martelaar

V 24 XENIA, abdis

Z 25 GREGORIUS DE THEOLOOG, bisschop van Nazianze

ZO 26 ZESENDERTIGSTE ZONDAG NA PINKSTEREN

XENOFON en zijn vrouw MARIA, martelaren

1 Tim 4:9-15; Lk 19:1-10

TOON 3

M 27 Overdracht van de relikven van Johannes Chrysostomus

D 28 EFREM DE SYRIËR, monnik

W 29 Overdracht van de relikven van Ignatius van Antiochië

D 30 Synaxis van BASILIUS DE GROTE, GREGORIUS DE THEOLOOG en JOHANNES CHRYSOSTOMUS

V 31 CYRUS en JOHANNES, onbaatzuchtige artsen en martelaren

M 31 MELANIA van Rome, kloosterlinge

Afsluiting van het Kerstfeest

1 BASILIUS DE GROTE, bisschop van Cesarea in Cappadocië

2 SILVESTER, paus van Rome

3 MALEACHI, profet

4 Synaxis van de ZEVENTIG APOSTELEN

5 VIGILIE van de Verschijning des Heren

ZO 6 VERSCHIJNING VAN ONZE HEER, GOD EN VERLOSSER JEZUS CHRISTUS

Titus 2:11-14; 3:4-7; Mt 3:13-17

TOON 5

M 7 Synaxis van JOHANNES DE DOPER - Nafeest

8 Nafeest; GEORGIUS, abt van Chozeba

9 Nafeest; POLYEICTUS, martelaar

10 Nafeest; GREGORIUS, bisschop van Nyssa

11 Nafeest; THEODOSIUS DE GROTE, monnik

12 Nafeest; TATIANA en gezellen martelaren

ZO 13 ZONDAG NA VERSCHIJNING DES HEREN

Nafeest; ERMILIUS en STRATONICUS, martelaren

EF 4:7-13; MT 4:12-17

TOON 6

M 14 ISAJA, SABBAS en MOSES, martelaren op de Sinai

Afsluiting van het feest van de Verschijning des Heren

15 PAULUS van Thebe, monnik

16 SINT PETRUS' BANDEN

17 ANTONIUS DE GROTE, monnik

18 ATHANASIUS en CYRILLUS, bisschoppen van Alexandrië

Lezing: "Het wezen van de Byzantijnse gemeenschap"

Op vrijdag 13 december vindt van 14.00-16.30 uur een jubileumbijeenkomst plaats van de 25-jarige Johannes van Damascus-gemeenschap: "De Johannes van Damascus-gemeenschap, conservatisme en nostalgie, of oprecht verlangen naar de Ongedeelde Kerk?" Inleider is bisschop Gabriël (De Vijlder) van Komana. Eenieder is welkom.

Plaats: Walpoort 12 (zaal gewestelijk bureau CDA) te 's-Hertogenbosch.

Aansluitend Vespers 17.00 uur in Johannes van Damascuskapel (in St. Catharina-kerk, Kruisbroederhof, Den Bosch).

In 1953 startten de paters Kapucijnen een blad dat wilde informeren over het christendom in de Russische Sovjet-Republiek. Dat was het begin van 'Pokrof. Tijdschrift over Rusland en zijn christendom'. Zij plaatsten het blad onder de bescherming van de Moeder Gods en schreven: "Onder Uw bescherming is de strekking van de titel, die we aan ons tijdschrift gegeven hebben. Geleid en geholpen door Haar, in wie de Russische christenheid evenzeer als wij de Moeder van God vereert, willen we ons geven aan onze taak: meewerken aan de redding en het volledig herstel van Rusland." Pas in 1985 werd de ondertitel verbreed tot 'Tijdschrift over oosters christendom'. In 1993 werd het 'Tijdschrift over oosterse christenen, kerken en culturen, om in 2002 te worden ingekort tot 'Oosterse christenen, kerken en culturen.'

Dit Pokrof beleeft in 2003 zijn 50ste jaargang.

POKROF

Is een uitgave van:
Katholieke Vereniging voor
Refugees
Achteloos en Willend

